

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94 (498) "1938/1940"

Ігор Піддубний
(м. Чернівці)

ЗМІНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ РУМУНІЇ В УМОВАХ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ (1938-1940 РР.)

У статті розкрито процес запровадження авторитарного режиму в королівській Румунії. Режиму королівської диктатури передувало 44-денне правління уряду О. Гоги. Реальна диктатура була встановлена 10 лютого 1938 р. Фактичне її призначення полягало в консолідації країни, але не вдалося за час її функціонування добитися "національного примирення". Наслідком функціонування режиму королівської диктатури став перехід до тоталітарного режиму.

Ключові слова: Румунія, авторитарна диктатура, Кароль II, Буковина, національні меншини.

В історії Румунії період між двома світовими війнами займає особливе місце, адже тоді було реалізовано політичну мету створення "Великої Румунії", до складу якої увійшли землі заселені румунами з-поза меж Старого королівства. Проте здебільшого на час входження нових земель до складу королівства румуни не всюди складали більшість, поступаючись представникам інших національностей, які у "Великій Румунії" перетворилися на національні меншини. Особливості політичного життя королівської Румунії дозволяють виділити в міжвоєнному періоді два нерівномірні за часовими проміжками етапи: а) парламентський період, який припав на 1919-1937 рр. та б) період авторитарного режиму – 28 грудня 1937 – 6 вересня 1940 р. Останній доцільно поділяти на два підперіоди: 1) 28 грудня 1937 – 10 лютого 1938 р. – період правління уряду Націонал-християнської партії та формування умов переходу до королівської диктатури; 2) 10 лютого 1938 – 6 вересня 1940 р. – період королівської диктатури. Власне сама королівська диктатура була замінена у вересні 1940 р. на диктатуру "кондукетора" І. Антонеску (офіційно його посада – голова ради міністрів. – І.П.), яка проіснувала до серпня 1944 р. Таким чином, напередодні та в перший період Другої світової війни в королівській Румунії встановився та отримав певний розвиток авторитарний режим, що змінило розстановку політичних сил у країні з уже усталеною традицією політичного життя та посилило ряд прихованих процесів у суспільстві.

Питання розвитку королівської диктатури в Румунії привертало увагу сучасників, на нього звертали увагу й дослідники другої половини ХХ ст. Так, не втрачає свого значення робота А.О. Язькової [14], яка проаналізувала стан економічної та політичної галузей королівської Румунії в період напередодні Другої світової війни. Не менше значення має й робота М.Д. Єрещенко, присвячена власне королівській диктатурі. Автор роботи розглянула передумови виникнення королівської диктатури, процес її становлення та, відповідно до традицій радянської історіографії, розкрила процес організації антифашистської діяльності комуністичної організації Румунії [8]. Дуже докладною є праця румунського історика А. Саву, присвячена королівській диктатурі в Румунії [22]. Окремі питання становлення та розвитку королівської диктатури в Румунії порушувалися в багатьох академічних працях [6, с. 231-267; 10, с. 354-386]. Сучасні румунські історики вважають, що встановлення першої диктатури в Румунії завершило період існування "Великої Румунії". До того ж, на їхню думку, події, що відбувалися на міжнародній арені знизили ефективність спроб короля "встановити контроль над політичними силами країни". На думку М. Селеджан, "режим Кароля відрізнявся від фашистської чи нацистської диктатури, у його політиці націоналізм та антисемітизм проявлялися значно поміркованіше, а громадянські права і свободи

частково залишалися чинними й після обнародування конституції в лютому 1938 р." [Див.: 7, с. 578-583]. До останніх робіт, присвячених одному з аспектів авторитарного режиму Кароля II, належить дослідження румунського історика Р.Ф. Бружа [16]. Дослідник порушив питання створення Фронту національного відродження та охарактеризував різні етапи його діяльності й завершення існування партії. У цілому історики напрацювали значний пласт матеріалу, який дозволяє належним чином оцінити королівську диктатуру як явище, проте ще залишаються проблеми, що потребують докладнішого висвітлення. Представлена стаття присвячена питанню змін політичної системи Румунії в умовах становлення та розвитку авторитарного режиму.

Питання встановлення авторитарного режиму в Румунії стало актуальним уже в перший рік правління короля Кароля II й було реалізоване шляхом приведення до влади уряду національної коаліції Н. Йорги в 1931 р. Щоправда, ця спроба не призвела до встановлення дійсно авторитарного режиму. Розвиток політичного життя в Румунії впродовж 30-х років призвів до збільшення кількості політичних партій та угруповань і послаблення впливу на суспільство провідних партій країни. Особливо яскраво це було продемонстровано в умовах парламентських виборів 1937 р. Участь у тих виборах 54 партій та угруповань не дала перемоги жодній з політичних сил. Лише 13 партій досягли певних успіхів, але навіть Націонал-ліберальна партія, яка готувала вибори, здобула 35,92 % голосів виборців (необхідно – 40 %). За таких обставин Кароль II передав право створення уряду та управління країною Націонал-християнській партії, яка здобула 15,58 % голосів на виборах та посіла четверте місце [22, с. 115].

Новий уряд було сформовано 28 грудня 1937 р., а вже в ніч на 1 січня 1938 р. його прем'єр-міністр Октавіан Гога у своїй промові, характеризуючи основні напрямки діяльності уряду, заявив, що він "буде опиратися на ідеї націоналізму та християнства". Поруч із зобов'язанням підготувати проведення нових парламентських виборів було оголошено намір контролювати підприємства, власниками яких були євреї, та вжити ряд інших обмежень стосовно представників цієї національності [22, с. 125, 128; 13, 1938, 1, 4 січ.]. У відповідь на такі заяви провідника уряду та партії члени молодіжної організації НХП ланчієри на Буковині та в Бессарабії провели низку заходів, спрямованих проти євреїв. На нашу думку, вони були вмотивовані й тим, що уряд на основі програми обмеження підприємницької діяльності євреїв міг реалізувати заплановану раніше програму румунізації промисловості та передачу підприємств власників-євреїв у державне підпорядкування чи під контроль [13, 1938, 5, 6, 8, 12 січ.].

Фактично вже цей уряд розцінювали як авторитарний. Сам Кароль II в інтерв'ю газеті "Daily Gerald" заявив, що причиною його рішення стало бажання бачити при владі тих, хто "діє в напрямі націоналізму". Запитання стосовно можливості введення диктатури в країні коментувалися по-різному. Якщо король залишав за собою право на зміну уряду, то прем'єр-міністр заперечував можливість установа диктатури. У таких умовах досить своєрідно показало себе керівництво партії "Все для країни". Так, К. Кодряну, заявивши про відданість партії династії, критикував діяльність уряду О. Гоги та заявляв, що парламентські вибори не дадуть нічого, крім політичної кризи [13, 1938, 14, 18, 19 січ.]. Доволі напруженими могли стати в цей час стосунки румунського уряду з урядом сусіднього СРСР, хоча прем'єр прагнув офіційно дотримуватися "добросусідських відносин". Останні ж могли бути порушені за умови проведення активної антисемітської урядової політики. Саме питання подальших відносин обговорював О. Гога з повноважним представником СРСР у Румунії М. Островським 5 січня 1938 р. Тоді ж велася мова про програму дій уряду, й О. Гога познайомив повноважного представника зі своїм баченням "єврейської проблеми" в Румунії, намаганнями уряду провести румунізацію міст та здійснити адміністративну реформу, ліквідувати розрив між цінами на сільськогосподарські та промислові товари [3, с. 22-23].

Загалом ситуація, що склалася в Румунії, змусила прилаштовуватися до неї всіх політичних діячів, у тому числі й представників національних меншин. З останніх першими на контакт пішли представники німецької меншини в Румунії. На початку січня 1938 р. Г.О. Рот мав зустріч з О. Гогою, у ході якої отримав запевнення, що німецька громада в питаннях освіти, адміністративного управління, фінансування матиме певні права. На Буковині представникам німецької громади префект Чернівецького повіту Н. Робу пообіцяв надати два місця в громадській раді міста для Німецької народної спільноти та Німецької народної партії. Представники українців також вимагали представництва в громадській раді – двох радних від міста та по одному – від передмість [13, 1938, 19, 20, 27, 28 січ.].

Усі заходи були одним із засобів завоювання голосів виборців в умовах підготовки до виборів, яку проводив уряд Націонал-християнської партії, дотримуючись обраної лінії поведінки. У цій підготовці уряд О. Гоги зробив спробу, більше уявну, ніж реальну, ліквідувати в країні можливість класової боротьби шляхом заборони профспілок. Інший напрямок діяльності уряду НХП полягав у прискоренні уніфікації Румунії, що виливалося у своєрідний наступ на

меншини. Підстави для такого наступу були оговорені в інтерв'ю О. Гога, яке він дав у 1937 р. У ньому було названо 3 категорії національних меншин: іредентисти, лояльні та євреї. Називаючи представників згаданих категорій, О. Гога відніс українців до лояльних громадян. Заява робилася напередодні парламентських виборів, тому не дивно, що О. Гога пообіцяв налагодити шкільництво та бажав створення "небольшевицької української держави" [13, 1938, 19, 20 січ.]. Для політичних діячів Румунії Українська РСР асоціювалася з СРСР, а значить, із загрозою територіальній єдності країни. Тому не виглядає дивним наростання націоналізму в країні, хвиля якого охопила всі політичні кола. Досить яскраво передавала ситуацію в Румунії й газета "Universul". Коментар газети "Час" стосовно заяви "Universul" про те, що меншинні нації повинні "утопитися в морі більшосної нації", стосувався потреби Румунії протистояти сусідові – СРСР [13, 1938, 30 січ.]. На такому тлі все більше в Румунії робили наголос на розвитку "націоналістичного напрямку" у внутрішній та зовнішній політиці. Таким чином, склалися умови для досить швидкого і можливого приєднання Румунії до осі Рим – Берлін. Навіть українські реформісти на Буковині почали наближатися до табору румунських націоналістів, не забуваючи при цьому робити заяви про допомогу Румунії в побудові нової української держави [13, 1938, 2, 8 лют.].

За таких обставин представник реформістських кіл, глава УНП В. Залозецький мав зустріч з О. Гогою, у ході якої передав йому меморіал із вимогами українців, пояснивши причини підтримки УНП націонал-лібералів та зробивши заяву стосовно лояльності українців щодо держави. Серед прохань від українського населення були вже традиційні – запровадження викладання українською мовою в початкових школах, відновлення української вчительської семінарії, ведення служби Божої українською мовою. Немало місця відводилося справі відновлення українських культурних товариств. Також стояла вимога пропорційного представництва українців у сільських, міських та повітових органах управління [13, 1938, 6 лют.].

Загалом у політичних колах не полишали думки на збереження парламентської демократії в країні, і це підтримувалося самим урядом, який установив термін проведення чергових парламентських виборів, але окремі політики не виключали й можливості введення в країні диктатури, розцінюючи уряд НХП як слабкий [13, 1938, 22, 25, 30 січ.; 22, с. 135]. Якщо вважати його таким, то пояснення слід шукати в бажанні короля відтягнути частину голосів від гардистів, звідки й походить антисемітська спрямованість у діяльності уряду. Однак не слід виключати й той факт, що О. Гога був проти встановлення диктатури короля.

Проте в країні визрівали умови для серйозних змін, які проявилися в кризі січня 1938 р. і створенні прямої загрози парламентській демократії. Фактично на цей час припав початок вуличних сутичок поліції, ланчієрів та гардистів. Водночас у країні міг розпочатися й економічний хаос. Курс акцій підприємств почав падати у зв'язку з відтоком коштів з промисловості, забирали кошти з банків і вкладники.

Ситуація, що склалася в країні за таких обставин, могла закінчитися економічним та політичним крахом держави. Водночас вона була використана Каролем II для реалізації задуманих змін. 10 лютого 1938 р. король зустрівся з лідерами політичних партій та колишніми головами урядів. На зібранні він проголосив про своє рішення взяти на себе відповідальність за управління країною. У відповідь лідери політичних партій заявили про готовність підтримати режим чи бути лояльним до нього [4, с. 375]. У ніч на 11 лютого 1938 р. новий уряд було сформовано. Державними секретарями до нього, зокрема, увійшли А. Вейтояну, А. Авереску, А. Вайда-Воєвод, Н. Йорга, Г. Тетереску, Г.Г. Міронеску. Очолив уряд патріарх Мірон Крістя. На першому ж засіданні король познайомив присутніх із "Прокламацією до всіх румунів", у якій вказував на те, що цей уряд спрямує зусилля на деполітизацію адміністративного та господарського життя країни [20, с.391].

Тієї ж ночі було прийнято й рішення про запровадження стану облоги в усій країні, а відповідальність за порядок у країні поклали на військових. Уведення стану облоги дозволяло військовим проводити обшуки в разі потреби, організувати систему цензури всіх публікацій, проводити розпуск будь-яких зібрань. Для підкріплення цього рішення префектами повітів призначили командирів військових частин, які знаходилися в резиденційних містах [20, с. 391-392; 13, 1938, 13, 15, 16, 17, 18 лют.].

Фактичний державний переворот, проведений королем за пасивної підтримки лідерів політичних партій, започаткував "рік реформ", адже в 1938 р. реформування в Румунії було майже неперервним. Перша реформа, яка стосувалася узаконення дій Кароля II, була "конституційна". Уже 20 лютого 1938 р. Рада міністрів схвалила проект нової конституції та прийняла рішення про проведення всенародного її обговорення. Плебісцит відбувся 24 лютого 1938 р., і його учасники майже стовідсотково (99,87% – "за", "проти" – 0,13%) схвалили нову конституцію країни [20, с. 392]. Урочисте проголошення Конституції Кароля II відбулося в королівській палаті 27 лютого 1938 р. Сучасні автори звертають увагу на те, що конституцією проголошувалося право монарха правити

країною, але в самій Конституції з цього приводу були протиріччя, закладені наявністю статей, ідентичних статтям конституції 28 березня 1923 р. Новим елементом вважалася ст. 30, яка проголошувала короля главою держави, та ст. 65, що підтверджувала політичну відповідальність міністрів виключно перед королем, але мали відповідати на запити депутатів та сенаторів [21, 1938, 27 febr.]. Тобто положення нової конституції засвідчували компроміс між політичною практикою та законодавчими її засадами, підтверджуючи право активної монархії та встановлення монархічного авторитарного режиму [20, с. 393].

Промульгація нової конституції дозволила продовжити систему змін у країні. Саме вона стала основою для розробки нових виборчого та адміністративного законів. На її основі приймали рішення про спорудження доріг, використання в національних інтересах преси та радіо. Політичні противники режиму також знаходилися під дією положень конституції, адже особи, звинувачені в комуністичній пропаганді, та ті, стан громадянства яких перевірявся, залежали від рішення судової влади [13, 1938, 3, 4, 6, 11, 13, 30 бер., 19 квіт.].

Окремі положення конституції було застосовано проти легіонерів при виробленні нового виборчого закону. У ньому, зокрема, встановлювався новий віковий ценз при виборах до палати депутатів – 30 замість 21 року. Священикам забороняли вести політичну пропаганду (слід урахувати, що частина православних священиків підтримувала дії партії "Все для країни"). Нововведенням конституції було надання виборчого права жінкам. Смертна кара вводилася в дію в умовах війни, але за замах на суверена, голову уряду іноземної держави, членів королівської родини вона могла приводитися в дію і в мирний час. Стабільність режиму мав забезпечити й більший термін діяльності депутатів (6 років замість 4), а також збільшення до половини складу кількості сенаторів, призначених по праву. Змінювалася й структура Палати депутатів, до якої обирали за трьома куріями: сільське господарство та ремесла; промисловість та комерція; інтелектуальні заняття.

Прийнятий 9 травня 1939 р. виборчий закон завершив реформування виборчої системи. Зокрема, ним встановлювалося право жінок лише обирати, але не бути обраними. Кількість депутатів склала лише 258 осіб. Було обрано 88 сенаторів, а інші 88 сенаторів призначалися королем або ставали сенаторами "по праву". Як результат – виборча реформа скоротила кількість виборців із 4,6 млн. до 2 млн. осіб. Після обрання парламентарії складали присягу на вірність королю [21, 1939, 9 mai; 20, с. 400-401].

Наступний крок у перетвореннях припав на кінець березня, коли патріарх Мірон Крістя подав прохання короля про демісію уряду (30 березня), зауваживши, що уряд виконав завдання у створенні основи нового уряду. Патріарху ж король доручив сформувати новий уряд, у якому пост міністра внутрішніх справ зайняв А. Келінеску, міністра юстиції – В. Яманді, фінансів – М. Канчіков. Водночас 30 березня 1938 р. з осіб, визначених королем, було створено Коронну раду. Королівські радні мали ранг міністрів і на офіційних прийомах займали місце за президентом Ради міністрів. До складу ради увійшли державні міністри з першого уряду Мірона Крісті, а також маршал К. Презан та генерал Е. Баліф [21, 1938, 31 mart.; 20, с. 395].

Загалом зміна урядів у період королівської диктатури була явищем періодичним. Так, головою ради міністрів у двох урядах (10 лют. – 30 бер. 1938, 30 бер. 1938 – 1 лют. 1939) був патріарх Мірон Крістя. Сформований при патріарху 1 лютого 1939 р. уряд був очолений ним до 6 березня 1939 р. Після смерті патріарха уряд очолив А. Келінеску (6 бер. – 21 вер. 1939). Вбивство А. Келінеску гардистами відкрило пост глави уряду генералу Г. Арджешану. Слідом на короткий термін (28 вер. – 23 лист. 1939) було утворено уряд під головуванням К. Арджетоюну і з 24 листопада 1939 до 4 липня 1940 р. два уряди Румунії очолював Г. Тетереску. З 4 липня 1940 р. головою ради міністрів був І. Джігурту, який передав владу генералу І. Антонеску 4 вересня 1940 р. [18, с. 113-116].

Серед провідників урядів в період диктатури виділяється саме А. Келінеску, якого й сучасні румунські історики називають опорою режиму вже від 10 лютого 1938 р. Він добре знав про любов Кароля до великих маніфестацій із виявом вірності королю. Одна з таких маніфестацій була влаштована з нагоди проголошення 1 травня "Днем праці". А. Келінеску вже в березні 1939 р., у зв'язку з подіями у Чехо-Словаччині, декларував, що уряд захищатиме кордони країни. За прем'єрства А. Келінеску було проведено парламентські вибори, у результаті яких у парламенті опинилася третина старих парламентарів [20, с. 399-400]. У 1939 р. було вжито також ряд інших заходів, пов'язаних з демонстрацією "народного ентузіазму", зокрема це стосувалося вшанування пам'яті Кароля I та Фердинанда I, проведення "місяця Бухареста", "місяця книг" і т.п. Свою роль у процесі "організації мас" стало відігравати й створене 3 жовтня 1939 р. міністерство національної пропаганди [20, с. 401]. Щоправда, 21 вересня 1939 р. А. Келінеску став жертвою замаху гардистів, що означало серйозну втрату для всього режиму. Як результат – уряд генерала Г. Арджешану вжив

відповідних заходів проти легіонерів. Фактично в умовах переслідування легіонерів сформували уряд К. Арджетоюну [20, с. 403-405].

Наступний уряд Г. Тетереску мав призначення в умовах погіршення міжнародної ситуації проводити політику "національного примирення". За діяльності уряду 20 січня 1940 р. Кароль II провів реорганізацію ФНВ, установивши принцип виборності керівних органів до рівня області. 23 січня 1940 р. було іменовано голову ФНВ А. Вайда-Воєводу, співголову Г. Тетереску та генерального секретаря К.Г. Джуреску, обов'язки яких також було визначено [20, с. 406].

Прагнення уникнути партійного багатоманіття в політичному житті країни стало основою для рішення про ліквідацію всіх політичних партій у країні (декрет від 31 березня 1938 р.). Король перебирав на державу контроль за створенням політичних організацій. Близьким до згаданого вище розпорядження був і закон про захист державного ладу від 14 квітня 1938 р., яким забороняли вести пропаганду на користь зміни державного ладу. Таким чином розпускалися всі політичні, економічні організації та товариства, які протидіяли уряду. Одночасно ліквідовували їхні пресові органи. Досить жорсткий контроль встановлювався і за лояльною пресою. Зокрема, дозвіл на відкриття видань отримували виключно громадяни Румунії. Дещо пізніше дії влади, спрямовані проти опозиціонерів, вилилися в прийнятий у червні 1938 р. декрет щодо позбавлення громадянських та майнових прав осіб, які вели за кордоном пропагандистську діяльність із метою зміни державного ладу [21, 1938, 31 mart., 14 apr.; 13, 1938, 3, 5, 19 квіт.].

Власне, основний свій удар влада спрямовувала на комуністичні та гардистські організації. Верхівку ж партії "Все для країни" було звинувачено в підготовці державного перевороту та розпочато судове слідство проти К. Кодряну. Слідом за цим було прийнято рішення про розпуск партії та організацій "Залізна гвардія" і "Легіон архангела Михаїла" з конфіскацією їхнього майна. Арешти проводилися у всій Румунії та Буковині. Частина гардистів була заарештована та засуджена до тюремного ув'язнення і грошових штрафів [13, 1938, 21, 22, 27, 28, 30 квіт., 5, 15, 11, 22 трав., 1, 24 черв.].

Зі встановленням королівської диктатури та початком реформувань суспільства пов'язано процес перетворення країни на замкнену систему, яку мали протиставити втручанням Ліги Націй у справи національних меншин. З метою виходу з-під впливу Ліги Націй у Румунії 1 травня 1938 р. було засновано Генеральний комісаріат національних меншин, який мав спостерігати за дотриманням державних законів про меншини, висловлювати своє ставлення до віросповідання, освіти та утисків меншин. З ентузіазмом створення цієї інституції зустріли поляки та німці, а українці та євреї поставилися до цього скептично. Румуни з приводу заснування комісаріату висловлювали невдоволення, бо вважали, що меншинам надають занадто багато прав. Проте створення комісаріату не вирішувало багатьох проблем. Зокрема, у північній частині краю ширилося невдоволення через відсутність викладання в початкових школах українською мовою і навіть на цій основі почали відмовлятися від виконання громадських робіт. Останнє змусило В. Залозецького звернутися до селян-українців Буковини з порадою виконувати повинність. На жаль, українське селянство, довіряючи антисемітській пропаганді, втягувалося і в антисемітські заходи. Самі євреї, стурбовані перевіркою громадянства влітку 1938 р., звернулися до королівського намісника з меморандумом із проханням визнати громадянство за євреями, які народилися на Буковині [13, 1938, 6 трав., 7 черв.; 1, ф. 15, оп. 1, спр. 21133, арк. 2-3, 10-12; спр. 21116, арк. 1-2].

Варто відзначити, що серед населення різних частин Румунії в 1938 р. побутувала думка стосовно можливого приходу до влади уряду партії "Все для країни". На відміну від румунів, представники національних меншин створювали власні організації, діючи в рамках закону, або ж сподівалися на зміни, пов'язуючи їх з зовнішніми факторами. У першому випадку це було створення Об'єднання німецького народу в Румунії (Ф. Фабріціус, Е. Міланіх, М. Рутцер). У другому – поширення чуток про створення української держави з Буковини, Мармарощини та частини Бессарабії [1, ф. 26, оп. 1, спр. 1267, арк. 2 зв.-4, 11 зв., 23, 28-29, 32-33].

14 серпня 1938 р. врешті було проведено адміністративну реформу, про яку оголосили ще навесні 1938 р. У цьому разі "перемогли" цивільні, адже в перших планах короля був розділ країни на 7 областей за кількістю армійських корпусів. Нарешті восени відбулося представлення королівських резидентів у Бухаресті. Країна була розділена на 10 областей (цинутів): Олт, Арджеш, Мерій, Дунеря, Ністру, Прут, Сучава, Алба Юлія, Крішурілор, Тіміш, які мали ліквідувати колишні історичні провінції [20, с. 396; 11, с. 301-302].

Панування серед населення країни різних політичних позицій змусило уряд уживати заходів для остаточного усунення проявів неконтрольованої політичної діяльності та забезпечення постійної підтримки королівського уряду. Вирішення цієї проблеми стало поетапним, і після ліквідації політичних партій уряд пішов на зміну характеру професійних спілок. Декрето-законом від 12 жовтня 1938 р. профспілки були заборонені, а на їхньому місці з'явилися корпорації

робітників, приватних службовців та ремісників, діяльність яких здійснювалася за національним планом [14, с. 255-256; 20, с. 396; 21, 1938, 12 oct.].

Наступним кроком короля стала організація єдиної партії в державі. Рішення з цього питання було оформлено декретом від 15 грудня 1938 р., яким заснували Фронт національного відродження (ФНВ). У декреті про заснування ФНВ зазначалося, що ця організація повинна стати "єдиним організмом, з якого постануть парламентські, адміністративні та професійні заклади, на які буде міцно опиратися в майбутньому життя нашої держави". ФНВ отримував права висувати кандидатів до законодавчих та адміністративних установ. Очолював нову партію сам король і керував нею за допомогою Директорату (24 особи) та Вищої національної ради ФНВ (150 членів). Згідно з "Регуляміном" партії представники національних меншин мали можливість "виконувати признані їм законами права в окремих секціях" [13, 1939, 11 січ.]. Серед керівників партії були помітні політичні лідери ряду вже ліквідованих партій А. Келінеску, Г. Тетереску, А. Вайда та ін. Включили до керівництва ФНВ також колишніх лідерів соціал-демократії Румунії Г. Григоровича, І. Флуераша, Е. Германа [14, с. 256-257]. 1 лютого 1939 р. під головуванням віце-президента Ради міністрів А. Келінеску було створено перший уряд ФНВ, до складу якого увійшли також директор Національного банку М. Константінеску, І. Бужою, Г. Гафенку. Цьому уряду належало не лише підтримувати добросусідські стосунки з III Райхом, але й установити найповніше порозуміння з Угорщиною, країною, з боку якої існувала потенційна загроза територіальній цілісності Румунії [14, с. 259].

Разом зі створенням єдиної партії було вжито заходів для розширення складу молодіжної організації "Straja Țării", верховним главою якої вважався король. Декрет-закон від 15 грудня 1938 р. зобов'язував хлопців у віці 7-18 та дівчат у віці 7-21 вступати до складу організації. Формування системи молодіжних організацій було завершено створенням 19 жовтня 1939 р. Національного студентського фронту. Його основним завданням стало плекання в студентів почуття вірності королю та батьківщині, почуття національної солідарності. Як і "Straja Țării", Фронт мав воєнізовану структуру, складався з Верховного командування та організаційних підрозділів (дивізії, когорти, центурія, секція). Поділ на центурії здебільшого здійснювався відповідно до кількості факультетів університету, а сам університет міг виступати в ролі дивізії та когорти [20, с. 396; 15, с. 25-26].

Створення нової політичної партії супроводжувалося низкою відповідних публікацій у пресі, у тому числі й газетах, що видавалися представниками національних меншин Румунії. Ріст організації починався зі столиці, і чимало представників інтелігенції та військових вливалися до рядів нової партії. Серед відомих імен було названо керівника "Straja Țării" Т. Сідоровіча, директора газети "Universul" С. Попеску, колишнього міністра І. Лугошану [13, 1939, 1, 10 січ.]. Представники студентських товариств, вступаючи до ФНВ, заявляли, що його створення "є першим кроком до здійснення християнсько-монархічно-протидемократичної і національно-тоталітарної ідеї" [13, 1939, 1 січ.]. Звіти про вступ у члени ФНВ в повітах демонстрували високий інтерес до партії, зокрема в січні 1939 р. у повіті Тігіна вступили 85 851 осіб, повіті Четатя Алба – 24 769, повіті Клуж – 30 400, повіті Хотин – 34 503 і т.п. Відомі корпоративний вступ до ФНВ, що було здійснено членами торгової організації "Sfatul Negustoresc" та кавалерами ордена "Mihai Viteazu", а також урядовцями Чернівецької залізничної інспекції, працівниками чернівецького аеродрому, членами "Синдикату сіячів буряків" [13, 1939, 3, 15 січ.]. Як правило, усі, хто просив про вступ до партії, висловлювали вірність Каролю II, що стосувалося і законслухняних громадян, і інтернованих гардистів [13, 1939, 5, 6 січ.]. Об'єднання у складі ФНВ вважалося необхідним у той час, "коли національною одностайністю й однодумністю найліпше борониться ненарушності державних границь від зазіхань неприхильних країв" [13, 1939, 4 січ.]. Стежили і за ходом поповнення новими членами партії. Зокрема, за офіційними повідомленнями станом на 2 січня 1939 р. лише в Сучавській області членами ФНВ стали 135 545 осіб, з них у Чернівцях – 1 161 [13, 1939, 10 січ.]. Усього ж у Румунії на середину січня 1939 р. членами ФНВ були понад 3,5 млн. осіб [8, с. 75].

Питання про включення до членів ФНВ представників національних меншин Румунії вирішувалося представниками міністерства внутрішніх справ, закордонних справ, генерального комісара в справах меншин на нараді 5 січня 1939 р. [13, 1939, 10 січ.]. Але на той час переговори про вступ до партії представників угорської та німецької меншин уже велися. Попередня підготовка дозволила Генеральному комісару в справах меншин С. Драгоміру провести 7 січня 1939 р. переговори у Клузі з провідниками угорців єпископом І. Вашаргелієм, єпископом Мартоном Ароном, Н. Банфі та С. Павлом [13, 1939, 17, 20 січ.]. Успішно проведені переговори призвели до підписання міністром внутрішніх справ А. Келінеску договору про корпоративне включення угорської меншини до складу ФНВ із наданням посад у Національній раді та

Директорії ФНВ. Крім того, угорці отримали право створити власну організацію, яка б захищала культурні, економічні та соціальні інтереси угорців [13, 1939, 24 січ.].

Напередодні Різдва 1938 р. також і представники німецьких організацій проводили наради з представниками уряду. Зокрема, з генеральним комісаром у справах меншин С. Драгоміром вів переговори Г. Гедріх. Відома бесіда Г. Гедріха і з тодішнім міністром внутрішніх справ А. Келінеску. Останній заявив про те, що на членів національних груп не будуть чинити тиск із приводу вступу до ФНВ. Проте тоді виникала інша проблема, бо вибори до нового парламенту мали відбуватися на основі членства у ФНВ [13, 1939, 4 січ.]. Газета "Час" від 17 січня повідомляла про переговори, які вів із німцями А. Келінеску і на підставі яких виробили умови про створення відповідної секції у ФНВ [13, 1939, 17 січ.]. Записувалися до німецької секції ФНВ також і німці Буковини. Зокрема, у краї в січні 1939 р. понад 3 тис. німців стали членами нової партії [13, 1939, 19 січ.].

Була змушена не відставати від інших і польська громада країни. Про свій вступ до ФНВ у січні 1939 р. оголосила Польська національна рада, провідники якої постановили записатися до партії та закликали поляків Румунії "піддержувати нову ідеологію ромунської держави і приставати до "Фронту Національного Відродження" [13, 1939, 13 січ.]. Загалом урядом уживалися всі заходи для запевнення світу у вдалому виборі національної політики та об'єднанні всіх громадян Румунії в єдиній політичній організації. Щоправда, слід визнати, що активність підпільних політичних сил, зокрема й легіонерів, після створення ФНВ залишалася досить високою, про що свідчили випадки арештів, пов'язаних із викриттям антидержавної діяльності [13, 1939, 17, 29, 31 січ.].

На тлі таких нововведень країна підійшла до нових парламентських виборів, які відбулися на підставі декрето-закону від 9 травня 1939 р. під контролем Міністерства внутрішніх справ 1 та 2 червня 1939 р. [1, ф. 15, оп. 1, спр. 22356, арк. 57, 75, 61, 68-70, 81; 22, с. 194-195; 10, с. 360]. Сам парламент розпочав роботу 7 червня 1939 р. Хоча парламент і вважався "парламентом Фронту національного відродження", усе ж чотири сенатори "по праву" (І. Мігалаке, Ю. Маніу, Н. Лупу, К.І.К. Бретяну) відмовилися одягати форму ФНВ і не брали участі в діяльності парламенту [20, с. 401].

В умовах королівської диктатури зберігався авторитет колишніх партійних провідників, зокрема представників націонал-лібералів та націонал-цараністів, і продовжувалася нелегальна діяльність комуністичних та гардистських організацій. Комуністи зберігали найвищу активність у столиці і вже з квітня 1938 р. виставляли вимогу організації Народного фронту. Водночас, комуністи після розпуску профспілок були позбавлені можливості вести свою діяльність через легальні організації. Проте створення замість профспілок корпорацій спершу негативно сприймалося комуністами, але згодом, особливо з 1940 р., вони активно вступали до них [1, ф. 26, оп. 1, спр. 1267, арк. 61 зв.; 14, с. 239, 255-256, 8, с. 127-129]. У 1939 р. комуністи навіть висунули гасло боротьби за відновлення буржуазної демократії, громадянських прав та свобод і боротьби проти загрози імперіалістичної війни. На такому тлі поруч з антифашистськими та соціальними гаслами висувалося й гасло зрівняння в правах національних меншин [8, с. 135-137; 17, с. 319-320]. Навіть малопомітна діяльність комуністів була підставою для запобіжних поліцейських заходів, які здебільшого обмежувалися арештами, зокрема й у провінціях країни [10, с. 372, 377; 9, с. 303-305; 12, с. 92-93].

Українські політичні діячі в умовах королівської диктатури намагалися зберегти власні політичні позиції та висловлювали свою лояльність уряду. У черговий раз таку заяву було зроблено в березні 1939 р., який для буковинських українців пройшов під знаком допомоги Карпатській Україні. Допомога, яку надав бухарестський уряд біженцям, була причиною появи надзвичайно лояльної заяви [13, 1939, 14 жовт.; 1940, 26 квіт.; 5, с. 143]. Це робилося на тлі переговорів, які від січня 1939 р. представники Буковини і Бессарабії В. Залозецький, Л. Когут та І. Гаврилюк (помер у січні 1939 р.) вели в Міністерстві національних меншин про надання українцям прав, подібних наданим угорцям та німцям. Останні після включення свого представництва до складу ФНВ отримали право формування напіввійськових загонів у місцях компактного проживання [13, 1939, 16 груд.; 5, с. 142-143]. Політична організація українців, яку трактували як позапартійну, розпочала свою діяльність у жовтні 1939 р. під назвою Українська спільнота в Румунії (у січні 1940 р. реорганізована в Українську національну громаду в Румунії). Провідну роль у ній відігравали В. Залозецький, Ю. Алексівич, Е. Турушанко [13, 1939, 22 груд.].

Незважаючи на деяку зміну в позиції владних структур до українського питання в Румунії, угода про включення українців до складу ФНВ була укладена в квітні 1940 р., коли було вирішено й питання з болгарами та росіянами. Тоді ж українцям пообіцяли виконання мінімальних вимог у галузі освіти [13, 1940, 24, 26, 30 квіт., 15 трав.].

Загалом це виглядало як тісна співпраця з урядом та зв'язок із румунською нацією на тлі протистояння поширенню більшовизму. Проте з боку уряду проголошення мінімальних поступок у галузі культури для національних меншин було засобом збереження країни від розколу та відходу від неї провінцій, населених українцями, угорцями та болгарами. Проте в питанні про німецьку меншину при виникненні територіальних претензій із боку Німеччини уряд сподівався розпочати переселення німців до Німеччини. Про це велася мова і в одному з консульських документів, у якому визнавали загрозу зникнення німецької меншини в Румунії. Проте були і певні скептичні настрої в середовищі українських політиків Буковини. Так, уже в 1940 р. з'явилися сумніви стосовно можливої допомоги Німеччини в справі побудови української держави, що висловлювалися В. Залозецьким. Прикладом була доля Карпатської України, яку використали для розвалу Чехословаччини та якою розплатилися з угорцями. Однак на тлі перемоги Німеччини над Францією про цю думку забули, поширюючи чутки про наближення процесу створення української держави [13, 1940, 1 бер.; 1, ф. 26, оп. 1, спр. 1267, арк. 57 зв. – 59; 2, с. 225-227].

Власне, події Другої світової війни змінили настрої та думки населення краю. Приплив біженців із Польщі був частково причиною цього. Серед польського населення краю початок бойових дій викликав рух солідарності з Польщею та збір коштів на допомогу державі [1, ф. 26, оп. 1, спр. 1267, арк. 59 зв.; 19, с. 21-22]. Для румунського уряду та командування німецько-польська кампанія була часом очікування спершу вторгнення німецьких військ, а згодом – радянських. Відсунення радянських кордонів далі на захід було однією з причин посилення стану облоги на Буковині та в Бессарабії наприкінці 1939 р. За спробу переходу кордону затриманих віддавали до трибуналу за звинуваченням в антидержавній діяльності. Зокрема, у січні 1940 р. за таким звинуваченням у Чернівцях були засуджені 23 особи, переважно євреї [12, 1939, 23 груд.; 1940, 21, 28 січ.].

З весни 1940 р. стан облоги посилювався. Для іноземців у зоні облоги навіть стали вимагати посвідчення на право проживання. У центрі все частіше говорили про необхідність оборони Румунії та збереження її територіальної цілісності. Місцева влада одночасно була стурбована можливими зазіханнями з боку СРСР та ростом націонал-соціалістських настроїв серед німців [12, 1940, 16, 29 бер., 4, 5, 7, 12, 21 квіт., 21 трав.; 1, ф. 26, оп. 1, спр. 1267, арк. 56, 59 зв. – 60]. Проте, як виявилось, ця стурбованість була даремною, бо загалом вона була виявом агітації за виїзд до історичної батьківщини і мала свій результат дещо пізніше [9, с. 117]. У самій країні перша половина 1940 р. минула під знаком приєднання легіонерів до єдиної партійної організації. При цьому ФНВ 21 червня 1940 р. був реорганізований на Партію нації, яка повинна була керувати матеріальним та моральним життям Румунії. Главою партії залишався король, якому підпорядковувався Генеральний штаб партії. Заклики, які робили провідники Партії нації, полягали в пропагуванні гасел об'єднання навколо трону та здійсненні "загальнокорисної праці", що можна пояснити як бажання забезпечити єдність нації для протистояння зовнішній агресії [12, 1940, 21 квіт., 5, 7 трав., 28 черв.].

Загалом установа королівської диктатури було відповіддю на реалії, що мали місце наприкінці 30-х років ХХ ст. у світі. Занепад демократії в Румунії, загострення політичної ситуації у світі, яка тягла за собою можливі територіальні зміни, змушували робити більш жорсткою форму правління в країні. Водночас не тільки потреба владнання відносин у країні, але й власні амбіції Кароля II вели до встановлення одноосібної форми правління. За таких обставин органи влади виконавчої та законодавчої ставали обслуговуючою і дорадчою силою на службі в суверена. Основний результат мала принести співпраця з усіма громадянами Румунії, хоча передовсім ставка робилася на етнічних румунів, зокрема в проголошенні націоналістичного курсу. Міжнародна ситуація була одним із факторів, що викликали появу авторитарного режиму і саме вона стала причиною його падіння, призвівши до територіальних втрат. Результатом функціонування режиму королівської диктатури став перехід до тоталітарного режиму генерала І. Антонеску в умовах Другої світової війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Чернівецької області.
2. Буковина 1918 – 1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упор. та ред. С.Д. Осачука; Резюме нім. та англ. мов. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 328 с.
3. Документи внешней политики СССР: В 21 т. – Т. 21. – М.: Политиздат, 1977. – 791 с.
4. Васильченко А. Между дуче и Гитлером. – М.: Эксмо, Яуза, 2004. – 480 с. 5. Жуковський А. Історія Буковини після 1774 р. – Ч. 2. – Чернівці: Вид. спілка "Час", 1993. – 223 с.
6. История Румынии: В 2 т. / Ред.кол. Лебедев Н.И., Язькова А.А., Карпенченко Е.Д. и др. – Т. 2: 1918-1970. – М.: Наука, 1971. – 742 с.
7. История Румынии / И. Болован, И.-А. Поп и др. / Пер. с рум. – М.: Весь мир, 2005. – 680 с.
8. Ерещенко М.Д. Королевская диктатура в Румынии. 1938 – 1940 гг. – М.: Наука, 1979. – 171 с.

9. Нариси з історії Північної Буковини. (В.М. Ботушанський, А.М. Глуговський, І.А. Гриценко, І.І. Компанієць та ін.). – К.: Наук. думка, 1981. – 338 с.
10. Очерки политической истории Румынии 1859 – 1944. / Под ред. А.А. Минца, Н.И. Лебедева, И. Э. Левита, С.А. Мадиевского, А.И. Мошану. – Кишинев: Штиинца, 1985. – 480 с.
11. Піддубний І.А. Адміністративне управління Буковини в міжвоєнний період (1918-1940 рр.) // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т.3. – С. 294-304.
12. Стефанов Б. Положение в Румынии и задачи Коминтерна // Коммунистический Интернационал. – 1939. – № 4. – С. 90-95.
13. Час (Ceasul). Cotidianul ucrainean independent de informație. (Cernăuți). – 1938-1940.
14. Язькова А. А. Румыния накануне Второй мировой войны. 1934 – 1939 гг. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 295 с.
15. Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1938-1939. (Editat de profesorul Ion I. Nistor, rectorul Universității). – Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1939. – 268 p.
16. Bruja R.F. Carol al II-lea și partidul unic: Frontul Renașterii Naționale. – Iași: Junimea, 2006. – 312 p.
17. Documente din istoria Partidului Comunist din România. – Ediția a II-a. – București: Editura pentru literatura politică, 1953. – 405 p.
18. Enciclopedia de istorie a României Alexandrescu I., Bulei I., Mamina I., Scurtu I. – București: MERONIA, 2000. – 510 p.
19. Grigorovița M. Învoățământul în Nordul Bucovinei. 1775 – 1944. – București: Editura didactică și pedagogică, R.A.1993. – 175 p.
20. Istoria Românilor / Coordonator Scurtu I. – Vol. VIII: România întregită (1918-1940). – București: Editura Enciclopedică, 2003. – 856 p.
21. Monitorul oficial (București). 1938 – 1940.
22. Savu A.G. Dictatura regală: 1938-1940. – București: Editura politică, 1970. – 486 p.

SUMMARY

The article deals with the problem of formation and development of authoritarian regime in Romania. Complicated political conditions gave possibility to King Carol II to proclaim regime of royal dictatorship. That process was an attempt to reach the national unity. Kingdom has received a political system with common political party, common Youth and professional organizations. Royal dictatorship fell after territorial losses of Romania in 1940 and was substituted by totalitarian regime of general I. Antonescu.

Key words: Romania, authoritarian dictatorship, Carol II, Bukovina, national minorities.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыт процесс установления авторитарного режима в королевской Румынии. Режиму королевской диктатуры предшествовало 44-дневное правление правительства О. Гоги. Реальная диктатура была установлена 10 февраля 1938 г. Фактическое ее назначение заключалось в консолидации страны, но не удалось за время ее функционирования добиться "национального примирения". Следствием функционирования режима королевской диктатуры стал переход к тоталитарному режиму.

Ключевые слова: Румыния, авторитарная диктатура, Кароль II, Буковина, национальные меньшинства.